

6. Власов М.В. Особенности инвестиций и инноваций в рациональное природопользование. Ресурсы недр России: экономика и геополитика, геотехнологии и геоэкология, литосфера и геотехника : [сборник материалов международной научно-практической конференции]. – Пенза, 2003.
7. Тараруев В.В. Современные подходы к совершенствованию инструментария оценки эффективности природопользования / В.В. Тараруев // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2011. – Т. 9. – № 4. – С. 25–33.

УДК 332.3

Дорошенко Н.О.

аспірант кафедри економіки підприємства

Національного університету водного господарства та природокористування

ОБ'ЄДНАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті проаналізовано причини негативних явищ в аграрному землекористуванні й обґрунтовано необхідність упровадження землеохоронних заходів. Запропоновано варіанти вирішення цих проблем за допомогою об'єднання сільськогосподарських виробників у кооперативи. Сформульовано причини, що гальмують розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні.

Ключові слова: раціональне землекористування, об'єднання сільськогосподарських виробників, стимулювання, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, кооперування, охорона земель.

Дорошенко Н.А. ОБЪЕДИНЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ КАК ПРЕДПОСЫЛКА К РАЦИОНАЛИЗАЦИИ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье проанализированы причины негативных явлений в аграрном землепользовании и обоснована необходимость внедрения землеохранных мероприятий. Предложены варианты решения этих проблем посредством объединения сельскохозяйственных производителей в кооперативы. Сформулированы причины, тормозящие развитие сельскохозяйственной кооперации в Украине.

Ключевые слова: рациональное землепользование, объединения сельскохозяйственных производителей, стимулирование, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, кооперирования, охрана земель.

Doroshenko N.O. ASSOCIATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS AS A PRECONDITION FOR AGRICULTURAL LAND USE RATIONALIZATION

The reasons of the negative effects in agricultural land use are analyzed and the necessity of land protection measures implementation is justified in the article. The ways of these problems solutions by combining farmers in cooperatives are proposed. The reasons which hinder the agricultural cooperatives development in Ukraine are formulated.

Keywords: sustainable land use, farmers' associations, stimulation, agricultural service cooperatives, cooperation, land protection.

На сучасному етапі економічного розвитку земельні ресурси зазнають серйозного негативного антропогенного впливу, що вимагає пошуку шляхів покращення їх використання й забезпечення екологічної стійкості. Необхідною умовою мінімізації негативних екологічних наслідків для земель сільськогосподарського призначення є раціоналізація землекористування. Як засвідчує сучасна практика, раціональність землекористування залежить від багатьох факторів, зокрема від мотивації землевласників і землекористувачів та наявності достатніх фінансових ресурсів.

Раціональне землекористування передбачає поєднання двох складових господарювання: екологічної виправданості й економічної доцільності. Сучасне землекористування не можна назвати раціональним через недостатнє дотримання цих принципів. Основними причинами негативних явищ, які накопичились в аграрному використанні земель, є економічні (незацікавленість землекористувачів у екологічно безпечному землекористуванні, недостатнє фінансування заходів, спрямованих на раціональне використання земельних ресурсів та їх охорону тощо) й адміністративні (недостатній контроль і відсутність жорстких санкцій за порушення земельного законодавства).

Вагомий внесок у дослідження проблем раціонального землекористування зробили такі вчені-еко-

номісти, як В.Г. Андрійчук, Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, В.М. Будзьяк, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, О.Ю. Єрмаков, П.Т. Саблук, А.М. Третьак, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В. Шкільов та багато інших. Однак недостатньо дослідженими залишаються підходи до стимулювання землевласників і землекористувачів ведення екологічно збалансованого й економічно доцільного землекористування через створення їх об'єднань.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності створення об'єднань сільськогосподарських виробників як передумови раціоналізації аграрного землекористування.

Аналіз сучасного стану використання земельних ресурсів свідчить про його невідповідність вимогам раціональності. Україна володіє потужним землересурсним потенціалом в аграрному секторі. Чорноземі займають приблизно 44% її площі, що відповідає майже десятій частині всіх світових запасів. Проте недосконалі технології землеробства, екстенсивний характер сільськогосподарського виробництва, недбале ставлення до земельних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суб'єктів економічної діяльності, призводять до суттєвого погіршення якості ґрунтів та посилення проблем техногенного характеру. Щороку в Україні відбувається утворення більше однієї тисячі гектарів порушених земель, що втрачають свою господарську й екологічну цінність через

зниження якості ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних чинників.

Сільськогосподарські угіддя в Україні характеризуються великим ступенем розораності. Так, у зоні Степу цей показник становить 81%; у лісостеповій зоні розораність сягає 82%; у зоні Полісся вона становить 66%. Загалом по Україні сільськогосподарські угіддя становлять 69,2% від загальної площі земель, а рівень розораності – майже 54%. Такого рівня розораності не має жодна розвинена країна світу. Наприклад, у США розораність становить 20%, в Австралії – 10,1%, у Великобританії – 35,5% [1].

За цих умов необхідним є проведення еколого орієнтованої політики стимулювання раціонального аграрного землекористування й забезпечення дієвості механізму збереження родючості земель, які перебувають у сільськогосподарському використанні, та зниження негативного антропогенного впливу на них.

З отриманням Україною статусу незалежної держави сталися значні зміни й у системі аграрного землекористування. На базі великих колективних господарств були створені сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські акціонерні товариства, у розпорядженні яких опинилася значна частина сільськогосподарських угідь. З часом ці землі було розпайовано та передано у приватну власність. Набуло поширення створення невеликих приватних фермерських господарств. Станом на 1 січня 2013 року в Україні налічувалося 40 676 таких фермерських господарств, у користуванні яких перебувало 4 389,4 тис. га сільськогосподарських угідь (що становить трохи більше ніж 10% усіх сільськогосподарських угідь України) [2].

Останні тенденції свідчать, що в сучасних реаліях невеликі фермерські господарства стикаються зі значно більшою кількістю проблем, ніж великі холдинги. Саме малі фермерські господарства найбільше потребують технічної допомоги у зв'язку з недостатньою кількістю технічних засобів для обробітку ґрунту і збирання врожаю та недосконалою ремонтною базою. Крім того, їм значно важче отримати кредитні кошти для ведення господарської діяльності, оскільки банки вкрай неохоче кредитують невеликих сільськогосподарських виробників через відсутність достатніх гарантій повернення коштів.

Парадоксальним є те, що Україна – аграрна країна, а серед зареєстрованих 196 банків немає жодного спеціалізованого аграрного банку, де частка кредитів для сільського господарства у структурі кредитного портфеля становила б понад 50% [3].

У результаті упровадження заходів, спрямованих на збереження наявних та відновлення порушених земель сільськогосподарського призначення значно ускладнюється, оскільки фінансових ресурсів ледве вистачає на ведення звичайного сільськогосподарського виробництва.

Зважаючи на це, для успішного функціонування й отримання позитивних результатів господарської діяльності, а також для створення передумов ведення раціонального аграрного землекористування сільськогосподарським виробникам доцільно об'єднуватися. Однією із найпоширеніших форм таких об'єднань є сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської

продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності й на захист їхніх економічних інтересів [4].

Через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи товаровиробники мають можливість здійснювати спільну переробку продукції та її збут, спільну закупівлю й використання засобів виробництва, будівництво та експлуатацію сховищ і складських приміщень, сформувати великі партії продукції і скоротити транспортні витрати окремого господарства на її реалізацію, задовольняти потреби споживачів щодо якості продукції. Однією з основних суттєвих переваг таких об'єднань є зниження витрат їх учасників.

У сучасних умовах, фінансування виробничої діяльності суб'єктів аграрної галузі здійснюється на 75–80% за рахунок власних джерел, 6–9% – фінансових ресурсів державного й місцевих бюджетів і на 10–15% – кредитних ресурсів комерційних банків. Банківські кредити отримують лише 28% агропідприємств [5, с. 92.]. Останніми роками вітчизняна пряма бюджетна підтримка за кредитами була меншою ніж 0,5% від валового внутрішнього продукту, або 3,3 долара з розрахунку на душу населення, що утричі менше, ніж у ЄС та в п'ять разів менше, ніж у США [6]. На сьогодні кредитне забезпечення аграрного сектора економіки є недостатнім для підтримання розширеного відтворення і розвитку середнього й малого бізнесу на селі. Основними причинами такої ситуації є висока вартість банківських кредитів, складність процедур їх одержання, неможливість надання в заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них, відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів тощо.

Згідно зі статтею 205 Земельного кодексу України [7], надання податкових і кредитних пільг громадянам і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель, є одним із інструментів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Однак на сьогодні законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян і юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель.

Дослідження процесу кредитування за останні роки свідчить про нестабільну ситуацію в кредитуванні сільського господарства. Банки неохоче кредитують аграрну сферу, оскільки у зв'язку з сезонністю виробництва та значною залежністю від зовнішніх чинників існує великий ризик неповернення кредитних коштів. На практиці кредити значно легше отримати великим підприємствам, які є фінансово стабільними, тоді як малим підприємствам отримати кредит практично неможливо. З огляду на це, утворення об'єднань сільськогосподарських виробників є передумовою зміцнення фінансової стабільності й залучення додаткових кредитних коштів.

Кооперація була й залишається єдиним шляхом до збереження селянства в умовах процесів глобалізації, агресивного наступу трансконтинентальних компаній, великого національного приватного бізнесу, забезпечення продовольчого й соціального захисту населення, економічної облаштованості і сталого розвитку сільських територій. Крім того, кооперативним об'єднанням сільськогосподарських виробників легше здійснювати комплексні заходи щодо збереження якості земельних ресурсів.

За інформацією Міністерства аграрної політики, станом на початок 2012 року в Україні було зареєстровано 774 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що на 30,5% більше, ніж у попередньому році. На 1 січня 2010 року в країні було зареєстровано 645, а на початок 2009 – 496 обслуговуючих кооперативів. За оперативними даними головних управлінь агропромислового розвитку обласних адміністрацій станом на 1 січня 2013 року в Україні налічується 885 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Протягом 2012 року кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів збільшилась на 111 одиниць. Найбільша кількість кооперативів налічується у Житомирській (105), Вінницькій (84), Івано-Франківській (71) областях. Найменша кількість таких кооперативів у Донецькій (10) та Хмельницькій (11) областях. Із загальної кількості реально здійснюють господарську діяльність 626 кооперативів: з обробітку землі та збирання врожаю – 118, молочарських – 200, м'ясних – 20, плодоовочевих – 56, зернових – 31 та з надання інших послуг – 201. Це свідчить про позитивну тенденцію розвитку кооперування в Україні.

Окремої уваги заслуговують землі, на яких побудовані меліоративні системи. Зміни форм власності в аграрному секторі здійснювалися без урахування особливостей використання побудованих меліоративних систем, що обслуговували значні масиви колективних господарств. Нинішні землекористувачі, володіючи земельним наділом, не здатні забезпечувати ефективне функціонування меліоративних мереж, що становить екологічну небезпеку. Кількість землекористувачів збільшилась в декілька разів, при цьому зменшилась відповідальність за належне використання меліоративних споруд, змінилась структура й належність внутрішньогосподарських меліоративних фондів, які у багатьох випадках фактично залишилися без господаря. Внутрішньогосподарські частини меліоративних мереж було передано на баланс підприємств – правонаступників колгоспів і радгоспів, а інші – у комунальну власність органів місцевого самоврядування [8]. Результатом такого реформування стала розпороченість землекористувачів, кожен з яких на власний розсуд планує використання земельно-господарського паю. Це значно ускладнило, а в деяких випадках зробило практично неможливим проведення меліоративних заходів комплексно, у повному обсязі й об'єктивно знизило якість водогосподарських експлуатаційних послуг, що безпосередньо вплинуло на результати використання поліпшених земель.

З огляду на це, саме землекористувачі ділянок, на яких знаходяться частини меліоративної мережі, повинні бути зацікавлені у створенні сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у межах меліоративної системи. Це дасть змогу об'єднати зусилля для відновлення технічного стану мереж і забезпечення їх нормального функціонування, що в кінцевому підсумку спричинить раціоналізацію використання земельних ділянок та підвищення ефективності діяльності фермерських господарств.

Цими об'єднаннями можуть бути такі [9, с. 210]:

- асоціації землекористувачів, які набули досить широкого розповсюдження в Європі, їх перевагами є збільшення обсягу залучених інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж, зацікавленість у розвитку та впровадженню інновацій, підвищення врожайності сільськогосподарських культур (унаслідок ефективної експлуатації мереж і їх надійної роботи), зниження негативного впливу на навколишнє середовище (за рахунок покращення ефективності вико-

ристання мереж, що знижує загрозу деградації ґрунтів) тощо.

- корпоративно-договірні об'єднання, перевагами яких можуть бути залучення банківських, наукових і проектно-дослідницьких установ для розвитку інноваційної діяльності в галузі та вкладення інвестицій у будівництво, реконструкцію й експлуатацію меліоративних систем;

- сільськогосподарські кооперативи, перевагами яких є збільшення обсягу інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж, зацікавленість у впровадженні та розвитку інновацій, ефективна експлуатація мереж (за рахунок залучення водогосподарських організацій до участі в кооперативі), зниження негативного впливу на навколишнє середовище (за рахунок покращення ефективності використання мереж), відносна захищеність фізичних осіб;

- акціонерні товариства, переваги яких полягають у збільшенні обсягу інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж і розвитку інноваційної діяльності, зниженні негативного впливу на навколишнє середовище.

Досвід провідних аграрних країн світу засвідчує також доцільність кооперації в забезпеченні фермерських господарств технікою. Наприклад, у таких розвинутих країнах світу, як США, Німеччина, Франція, Великобританія і Канада, від 20 до 70% фермерських господарств охоплені різними формами кооперування в купівлі, спільному використанні й обслуговуванні техніки [10, с. 86].

Основними причинами, які гальмують розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України, є такі: недосконалість і неузгодженість чинного законодавства; нерозуміння суті кооперативної ідеї; відсутність дієвої державної підтримки кооперативів; недостатня поінформованість сільських жителів; загальна недовіра населення до подібних об'єднань; неналежна практична допомога органів влади.

Основними проблемами забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є такі: відсутність стратегічних і пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на макрорівні й незацікавленість аграріїв у кооперації загалом; незабезпечення освітньою й організаційною діяльністю приватних структур і зацікавлених у створенні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів суб'єктів тощо. Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можливо лише за умови розробки та реалізації відповідної Державної цільової програми, яка має базуватися передусім на популяризації обслуговуючої кооперації в селах за всіма напрямками виробництва товарів і надання послуг [11].

Отже, стимулювання раціонального аграрного землекористування мусить починатися зі стимулювання землекористувачів до об'єднання в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Це дасть змогу уникнути додаткових проблем з отриманням кредитних фінансових ресурсів і полегшить ведення сільськогосподарської діяльності. Особливо це стосується землевласників, що господарюють на земельних ділянках, де знаходяться елементи осушувальних меліоративних систем. Об'єднання таких землекористувачів надасть можливість відновити й покращити технічний стан меліоративних систем, підтримувати їх у задовільному стані та забезпечити максимальну ефективне використання земель з регульованим водно-повітряним режимом. Крім того, об'єднання в

сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи має стати однією з передумов полегшення впровадження заходів щодо збереження родючості ґрунтів, відновлення порушених сільськогосподарських земель і запобігання їх деградації, адже відокремленим господарствам в умовах низької державної підтримки таких заходів набагато складніше забезпечити поєднання економічної ефективності землекористування з його екологічною виправданістю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Даниленко А.С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / А.С. Даниленко. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 61 с.
2. Сільське господарство України / за ред. Н.С. Власенка – К. : 2013. – 392 с.
3. Олійник К.А. Фінансово-кредитне забезпечення малих сільськогосподарських підприємств / К.А. Олійник // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 150.
4. Про сільськогосподарську кооперацію / Закон України від 17.07. 1997 № 469-97-ВР // Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Лупенко Ю.О. Розвиток сільських територій України : [посібник для голів сільських і селищних рад] / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, О.Г. Булавка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 130 с.
6. Колотуха С.М. Агрокредитування як форма державної підтримки сільськогосподарських підприємств / С.М. Колотуха, О.С. Тригубенко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/135.pdf>.
7. Земельний кодекс України. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2008. – 96 с.
8. Пашков І.А. Системні основи сталого землекористування в Україні / І.А. Пашков // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 149–155.
9. Попова О.Л. Сталый розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова; НАНУ, Ін-т екон. і прогн. – К., 2009. – 352 с.
10. Білоусько Я.К. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / Я.К. Білоусько, В.О. Бурилко, В.О. Галушко та ін. ; за ред. Я.К. Білоуська. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 216 с.
11. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку / О.О. Клокар – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf>.

УДК 330.45: 338.2

Заховалко Т.В.

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету*

Макшишко Н.К.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено проблему управління еколого-економічним потенціалом (далі – ЕЕП) аграрного підприємства. На основі системного підходу побудовано концептуальну схему управління ЕЕП. Проведено деталізацію економічних та екологічних складових потенціалу.

Ключові слова: еколого-економічний потенціал, аграрне підприємство, система управління, системний підхід, критерії.

Заховалко Т.В., Макшишко Н.К. СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ АГРАРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследована проблема управления эколого-экономическим потенциалом (далее – ЭЭП) аграрного предприятия. На основе системного подхода построена концептуальная схема управления ЭЭП. Проведена детализация экономических и экологических составляющих потенциала.

Ключевые слова: эколого-экономический потенциал, аграрное предприятие, система управления, системный подход, критерии.

Zakhovalko T.V., Maksishko N.K. SYSTEM APPROACH TO ECOLOGICAL-ECONOMIC POTENTIAL MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

It's analyzed the problem of managing environmental and economic potential of the agricultural enterprise. It's based on a systematic approach is based conceptual control scheme EEP. It's researched conducted detailed economic and environmental components of the potential.

Keywords: ecological and economic potential, agricultural enterprise management system, system care criteria.

Постановка проблеми. Сільське господарство є галуззю зі значним економічним потенціалом. Тенденції розвитку суспільства пов'язані зі значним перегрупуванням, оскільки сучасна цивілізація вимагає все більшої концентрації населення у містах за рахунок зменшення сільського населення. Тому постають питання забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу вимагає інтенсифікації ведення

сільського господарства. На сьогодні практично вже досягнута межа збільшення природу врожайності природними методами, а отже, нагальним є питання використання ресурсного потенціалу країни.

Розробка системи управління еколого-економічним потенціалом підприємства і принципових основ процесу формування еколого-економічного потенціалу є необхідними з метою максимально повної реалізації